Ioan MILICĂ

POEZIE ŞI LIMBAJ

În rețeaua vastă a bibliografiei privitoare la viața și opera lui Mihai Eminescu, lucrarea lui Dumitru Irimia, intitulată *Limbajul poetic eminescian* (1979), ocupă o poziție bine delimitată. Spre deosebire de cercetările care interoghează opera eminesciană cu mijloacele științelor literaturii, lucrarea profesorului Irimia este una dintre monografiile în care instrumentele științelor limbajului sunt puse în slujba găsirii unor modalități convergente și adecvate de interpretare a lumilor de semnificare reprezentate în / și prin poezie. Modernă în concepție și originală ca realizare interpretativă, monografia *Limbajul poetic eminescian* este poarta spre drumul pe care autorul ei urma să păşească cu statornicie și înțelepciune vreme de trei decenii de activitate științifică. Pentru întregirea acestei considerații, se cuvine a arăta că viziunea lui Dumitru Irimia asupra forțelor de adâncime care animă creația poetică eminesciană se cristalizase la momentul publicării *Limbajului poetic eminescian*. Cu zece ani mai devreme, adică în 1969, tânărul om de știință publica primele studii în care problematiza natura relației între limbă și poezie[1]. Cheia de boltă a perspectivei deschise în teza de doctorat, anume că poezia lui Eminescu este mărturia artistică a existenței unui *limbaj poetic autonom*[2], se înălța, așadar, pe fundamentul durabil al ideilor vehiculate de unii dintre cei mai de seamă reprezentanți ai lingvisticii și culturii europene. Profesorul Irimia a rămas, până la capăt, fidel concepției asumate și a stăruit, atât cât a fost omenește posibil, în a lămuri ce ar trebui să se înțeleagă prin *autonomia* limbajului poetic[3]. Mai importantă însă decât calea aleasă de savant este trasarea ei în acord cu straturile de profunzime ale credinței lui Eminescu în mani-

BDD-A20580 © 2010 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 11:45:39 UTC)

festarea stilului ca energie a unei conştiinţe creatoare. Stilul, observă Eminescu, este rezultat al confruntării artistului cu limba şi expresie a victoriei pe care acesta o poartă asupra tiparelor aparent imuabile ale limbii[4]. Anterior judecăţilor lui L. Spitzer, marele romanist şi stilistician austriac, adept al concepţiei idealiste, comentariul lui Eminescu se focalizează asupra ideii că, în artă, limba se află în permanentă facere şi prefacere, că ea nu este doar un simplu instrument de comunicare, ci tezaurul din care îşi trage sevele *energéia* oricărui model cultural întemeiat prin modelarea virtualităţilor de semnificare ale semnelor verbale. Mai târziu decât Eminescu, elevul lui W. Meyer-Lübke va situa sfera de preocupări a stilisticii la confluenţa dintre universul de simboluri numit limbă şi cosmosul metaforic al literaturii. „Pod între lingvistică şi istoria literară" trebuie să fie ştiinţa stilului, consideră Spitzer, arătând, cu îndreptăţire, că literatura este, esenţialmente, limba, aşa cum ne apare ea scrisă de *locutorii privilegiaţi*. Ca instrument de creaţie culturală şi graţie geniului scriitoricesc, limba *se litera(tu)rizează*, adică devine expresia efortului de a surprinde, în interiorul operei artistice, „sufletul unei naţiuni" şi de a transfigura zestrea lingvistică în matrice spirituală şi în matriţă a formelor lingvistice „necesar" noi (Spitzer, 1970, p. 54).

De ce este scriitorul un *locutor privilegiat* ? Iată o întrebare care pune în lumină o componentă majoră a concepţiei lui L. Spitzer: orientarea către personalitatea artistică a scriitorului, concepută în termenii unei benefice solidarităţi între identitatea de vorbitor al unei limbi şi cea de iscusit creator de modele literare. Un răspuns convingător la întrebarea de mai sus este oferit de Tudor Vianu. În studiul intitulat *Paradoxul poeziei*, stilisticianul român comentează că „poetul merge în contra curentului limbii, că el urcă panta pe care limba coboară şi că se apropie de izvoarele de care ea se îndepărtează neîncetat. Astfel, în timp ce limba devine din ce în ce mai abstractă şi mobilitatea ei topică se reduce necontenit, poetul ştie să-i redea prospeţimea sensibilă şi s-o menţină fluentă şi vie" (Vianu, 1968, p. 24). Se observă, aşadar, că întoarcerea artistului către esenţele durabile ale limbii se converteşte în eleganţă şi rafinament, însă nu trebuie să se înţeleagă că, prin apropierea de izvoarele limbii, artistul devine anacronic sau că accesul spre latenţele originare ale limbii este parcurs în sens unic, dinspre posibilităţile prezentului către evidenţele trecutului. Ceea ce trebuie subliniat este tocmai capacitatea creativă a scriitorului de a elibera din chingile vremurilor forme şi sensuri care ilustrează adecvat, fluent şi viu individualitatea proiecţiei estetice numită operă literară.

Acesta este, în contururile sale cele mai cuprinzătoare, câmpul de idei în care se edifică viziunea lui Dumitru Irimia despre esenţa poeziei eminesciene. În concepţia cărturarului ieşean, autonomia limbajului poetic este dată de fuziunea între sistemul artelor şi cel al limbii. Acest punct de ve-

BDD-A20580 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 11:45:39 UTC)

dere va fi îmbogăţit prin consideraţii menite să reliefeze caracterul inefabil al poeziei, considerată ca manifestare a intuiţiei subiective ce nu se lasă cuprinsă în „corsetul unor legiferări, clasificări". De aceea, limbajul poetic nu se lasă cunoscut prin termenii limbajului ştiinţific: „Limbajul ştiinţific poate descrie „fără rest" orice alt domeniu de activitate umană, dar nu creaţia artistică. Aceasta poate fi tradusă doar într-un alt limbaj artistic decât cel ce-i este propriu, traducere de asemenea incompletă dacă e vorba de poezie" (Irimia, 1969, p. 195).

Ca emblemă spirituală în care se îngemănează limba şi arta, poezia nu se dezvăluie întru totul expresiei ştiinţifice, deşi propensiunea stilisticianului este de a observa în ce chip se organizează „virtualităţile estetice ale limbii, pe care poetul le transformă în purtătoare de poezie" (Irimia, 1969, p. 191).

Potrivit unei asemenea înţelegeri, autonomia limbajului poetic ia naştere la confluenţa între dimensiunea estetică a limbii[5], pe de o parte, şi forţa spirituală a creatorului de poezie, pe de altă parte. Harul poetului de a lua în stăpânire limba, de a-i pune în valoare potenţialul expresiv se conjugă cu tezaurul de latenţe originare pe care limba îl cuprinde. Reunite în poezie, cele două forţe, limba şi spiritul creator al artistului, reflectă consubstanţialitatea limbajului şi a gândirii. Este această perspectivă congruentă cu viziunea lui Eminescu asupra esenţei poeziei? Printre însemnările poetului despre cultură şi artă găsim următoarea afirmaţie: „Adevărat cum că poezia nu are să descifreze, ci, din contra, are să încifreze o idee poetică în simbolele şi hieroglifele imaginilor sensibile – numai cum că aceste imagini trebuie să constituie haina unei idei, căci ele altfel sunt colori amestecate fără înţeles (...) Ideea e sufletul şi acest suflet poartă în sine ca înnăscută deja cugetarea corpului său" (Eminescu, 1970, p. 47).

Plasticitatea exprimării eminesciene reflectă caracterul revelatoriu al poeziei. Corespondenţa *idee – suflet* reflectă natura internă a gândirii poetice, necuprinsă încă în veşmântul unei încifrări. În acest stadiu, poezia, ca idee-suflet, este o latenţă inefabilă, o aspiraţie interioară a poetului, care nu se materializează, deşi poartă, în sine, germenii propriei actualizări. Natura internă a gândirii poetice este, am spune, subiectivă, în sensul propus de Heidegger, ca prezenţă-în-sine.

Corespondenţa *haină – corp* ilustrează natura externă a gândirii poetice, care se lasă fixată, materializată în simbol. Înveşmântată în imagini purtătoare de valori, poezia, ca idee-corp, se arată lumii ca manifestare obiectivă a gândirii poetice, ca ceea ce este reprezentat, cum observă Heidegger.

În poezie, limba este pentru idee ceea ce corpul este pentru suflet, întocmai cum, pentru a fructifica o altă analogie eminesciană, sâmburele de ghindă

BDD-A20580 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 11:45:39 UTC)

poartă ideea stejarului. Limbajul poetic este corpul în care vieţuieşte spiritul poeziei, haina ideii poetice, veşmântul pe care ideea-suflet îl poartă cu sine ca *înnăscut*, cum spune Eminescu. Subtilele consideraţii eminesciene, pe care Tudor Vianu le pune pe seama unei influenţe hegeliene asupra concepţiei poetului, sunt mărturii ale unei conştiinţe care a înţeles cu limpezime ceea ce unii dintre marii teoreticieni ai ştiinţelor limbajului vor avea în vedere abia peste aproape jumătate de veac, anume procesualitatea relaţiei limbă – gândire. Gândirea devine limbaj numai în măsura în care limbajul, aşa cum observă E. Sapir (1921, p. 13), „creşte treptat în gândirea care îi devine posibilă şi care poate fi în cele din urmă înscrisă în tiparele şi în formele sale; [limbajul – *n.r.*] nu este, aşa cum se crede în genere şi în chip naiv, eticheta atribuită unui gând încheiat" (Sapir, 1921, p. 13).

Spre deosebire de consideraţiile lui Sapir, filozofia lui Eminescu se sprijină pe ideea că poezia transcende fenomenalitatea limbii, aspect subliniat de Dumitru Irimia (2009, p. 49): „Accesul la adevărul Lumii e posibil numai prin transcenderea limbii fenomenale într-un proces de *descifrare – încifrare*, prin care Adevărul ontic trece în Adevăr poetic". Această notaţie reflectă armonia între profunzimea concepţiei lui Eminescu şi fundamentele perspectivei poetico-stilistice asumate de Dumitru Irimia.

Pe calea deschisă de Tudor Vianu, prin analize stilistice precum *Demon la Eminescu*, *Expresia juvenilului la Eminescu*, *Expresia negaţiei în poezia lui Eminescu*, *Epitetul eminescian,* cercetarea semnelor şi sensurilor poetice a fost o preocupare permanentă a profesorului Irimia. Studiile de tinereţe anunţau deja conturarea unei concepţii originale în cercetarea poeziei, în general, şi a operei eminesciene, în special. În acest sens, merită reţinute articolele *Stilistica şi problema cercetării limbajului poetic românesc* (1969) şi *Expresia lingvistică a universului în poezia lui M. Eminescu* (1970). Dacă primul dintre studiile menţionate constituie o schiţă-program care fixează coordonatele şi componentele esenţiale ale cercetării expresivităţii poetice, aspect ce va fi, de altfel, dezvoltat şi nuanţat în teza de doctorat, *Limbajul poetic eminescian. Între limbă literară şi expresie poetică*, Iaşi, 1976, cel de-al doilea articol surprinde dinamica relaţiilor dintre semnele poetice şi felul în care semnificaţiile poetice se activează pentru a genera câmpul semantic al semnului *univers*. Studiul, dezvoltat mai apoi în lucrarea de doctorat, conţine germenii din care va lua naştere concepţia asupra modului în care se cuvine a interpreta semnele şi sensurile poetice.

Principiul ierarhizării se dovedeşte hotărâtor în fixarea paradigmei interpretative care originează în realizările textuale şi creşte categorial până la fixarea constelaţiilor care animă bogăţia semantică a operei: realizare textuală → procedeu / raport asociativ → constelaţie semantică[6]. Ierarhizarea este corelată cu analiza organizării interne a semnelor. Descrierea trăsăturilor

BDD-A20580 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 11:45:39 UTC)

semantice poetic relevante este orientată în așa fel, încât interpretarea este dezvoltată atât din perspectiva organizării interne a semnului (*semnificat – semnificant*), cât și din punctul de vedere al pertinenței expresive pe care o asigură laturile constitutive ale semnului: forma / expresia (sunet – muzicalitate) și substanța / conținutul (semem – seme).

Prin acest tip complex de interpretare stilistico-poetică, limbajul poetic se constituie, deopotrivă, în subiect (ceea ce există de la sine, ca prezență) și în obiect (ceea ce se reprezintă) al demersului exegetic.

Astfel reunite, poetica creației și poetica receptării (re-creației, în concepția lui Dumitru Irimia) coexistă într-un model epistemologic a cărui importanță în câmpul eminescologiei nu poate fi trecut cu vederea.

NOTE

[1] Într-unul din studiile dedicate acestei complexe chestiuni, Dumitru Irimia nota, în continuitatea concepției lui Tudor Vianu privind dubla intenție a limbajului și problema stilului, că poezia, artă a cuvântului, se slujește de acesta în chip reflexiv și tranzitiv deopotrivă, sarcina stilisticianului fiind aceea de a căuta specificul limbajului poetic: „Cercetarea stilistică a creației poetice trebuie să definească și să descrie natura, profilul și dinamica legilor interne care guvernează limba poetului" (Irimia, 1969, p. 191).

[2] „Cu o concepție modernă despre poezie și depășind net, prin opera sa, pașii făcuți în același sens de înaintași, Eminescu smulge cel dintâi limbajul poeziei dintre limitele închise ale limbii literare, acordându-i pentru prima dată *autonomie*" (Irimia, 1979, p. 452).

[3] Monumentalul proiect denumit *Dicționarul limbajului poetic eminescian* evidențiază, de altfel, prefacerile de formă și de substanță lingvală pe care poetul le-a impus prin opera sa.

[4] „Când dezvoltarea literaturei ajunge la punctul acela unde scriitorii își învinge și-și domină limba deși încă cu oarecare cheltuială de puteri atuncea ei scriu mai bine. Momentul ce precedă acestui stadiu se luptă cu o limbă încă barbară, momentul ce urmează se lasă cu totul în largul unei limbi învinsă deja, și stilul devine de toate zilele, hotărât" (Eminescu, 1970, p. 219).

[5] Credința în natura estetică a limbii este o idee cu o tradiție bogată în filozofia limbajului. Pentru Humboldt, de pildă, frumosul este constitutiv limbii: „Frumusețea artistică nu se adaugă limbii asemenea unui ornament întâmplător, ci, dimpotrivă, este o consecință necesară pentru sine a esenței acesteia, o infailibilă piatră de încercare în desăvârșirea internă și generală a limbii. Căci activitatea internă a spiritului se avântă către cele mai îndrăznețe înălțimi doar atunci când sentimentul frumuseții își revarsă asupra ei strălucirea" (Humboldt, 2008, p. 129).

[6] „Considerăm constelație semantică un grup de termeni lexicali între care se stabilesc diverse relații semantice" (Irimia, 1979, p. 463).

BDD-A20580 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 11:45:39 UTC)

BIBLIOGRAFIE

1. Wilhelm von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, versiune românească de Eugen Munteanu, Editura Humanitas, București, 2008.

2. Mihai Eminescu, *Despre cultură și artă*, ediție de Dumitru Irimia, Editura Junimea, Iași, 1970.

3. Martin Heidegger, *Despre gândirea și vorbirea nonobiectivatoare*, în „Secolul 20", nr. 325-326-327, *Limbajul*, 1988.

4. Dumitru Irimia, *Stilistica și problema cercetării limbajului poetic românesc* în *Metodologia istoriei și criticii literare*, Editura Academiei, București, 1969, p. 189-198.

5. Dumitru Irimia, *Expresia lingvistică a universului în poezia lui M. Eminescu* în *Limbă și literatură*, vol. XXIV, București, 1970, p. 41-68.

6. Dumitru Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, Editura Junimea, Iași, 1979.

7. Dumitru Irimia, ***Adevărul** între **cuvântul biblic** și **cuvântul poetic** în viziunea lui Eminescu*, în „Text și discurs religios", nr. 1, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași, 2009.

8. Edward Sapir, *Language: An Introduction to the Study of Speech*, New York, Harcourt, Brace, 1921.

9. Tudor Vianu, *Mihai Eminescu*, Editura Junimea, Iași, 1974.

BDD-A20580 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 11:45:39 UTC)